

شرق شناسی دمکراتیک

محمود فاضلی

اکبر افسری مترجم شناخته شده آثار ادوارد سعید است که اغلب آثار مهم او را به زبان فارسی ترجمه کرده است. «اومانیسم و نقد دمکراتیک» آخرین کتاب سعید نیست اما آخرین کتابی است که از او به زبان فارسی ترجمه شده است. ادوارد سعید در سال ۱۹۲۵ در بیتالمقدس متولد شد و در ۲۴ سپتامبر ۲۰۰۴ در نیویورک درگذشت. آثار او با شماری بیش از ۲۰ جلد به ۲۶ زبان از جمله فارسی ترجمه شده است. از مهم ترین کتابهای وی سرآغازها (۱۹۷۵)، مسئله فلسطین (۱۹۷۹)، شرق شناسی (۱۹۷۹)، اسلام و رسانه ها (۱۹۸۰)، تجدید نظر و ویراسته جدید (۱۹۹۶)، جهان متن، منتقد (۱۹۸۲)، دور از مکان (۱۹۹۹)، تأملی در آوارگی و دیگر مقالات (۲۰۰۱)، قدرت سیاست و فرهنگ (۲۰۰۱)، فروید و غیر اروپایی ها (۲۰۰۳) و آخرین اثر او کتاب حاضر (اومانیسم و نقد دمکراتیک) (۲۰۰۴) است. گستره فعالیت فکری ادوارد سعید بسیار گسترده است که برای شناخت و درک بهتر آثار او باید دیدگاه اجمالی او در زمینه های مختلف آشنا شویم. پس از این آشنایی، رسیدن به درک آراه او در ادبیات و سیاست آسان تر خواهد شد. سعید دیدگاه روشنفکرانه خود را در هر نقدی چه ادبی و چه سیاسی دنبال می کرد.

ادوارد سعید استاد ادبیات انگلیسی تطبیقی دانشگاه کلمبیا بود و پس از مرگش چند ماه طول کشید تا استادی را جانشین او سازند.

او رئیس انجمن زبان های مدرن آمریکا، عضو فرهنگستان علوم و هنر آمریکا و نیز فرهنگستان ادب و هنر آن کشور، عضو انجمن فلسفی و از اعضای انجمن سلطنتی ادبیات انگلیس بود و نخستین آمریکایی بود که جایزه معتبر «سلطان اویس» از جهان غرب به او تعلق گرفت.

سعید مدت ها عضو شورای ملی فلسطین به رهبری یاسر عرفات و سخنگوی شجاع و جسور مردم فلسطین در آمریکا بود اما پس از امضای قرارداد صلح امس، زاهش را از عرفات جدا کرد. او از بیست دانشگاه معروف جهان درجه دکترای افتخاری داشت که در شرق، دانشگاه های چوآهر لئن نهرو و قاهره و در غرب، دانشگاه های شیکاگو و پرنس تون از آن جمله اند.

آخرین اثر ادوارد سعید «اومانیسم و نقد دمکراتیک» پس از درگذشت نویسنده (۲۴ سپتامبر ۲۰۰۴)

اومانیسم و نقد دمکراتیک

ادوارد سعید

ترجمه: اکبر افسری

کتاب روشن

۱۳۸۵

از سوی نشر دانشگاه کلمبیا در مجموعه های جدید با عنوان مضامین فلسفی منتشر شد. اما کتاب حاضر به عنوان آخرین کتاب کلمبیا که او نوشته است (و پس از مرگ او منتشر شده است) به ما اجازه می دهد که در زمینه فلسفی گسترده تری در اندیشه اومانیستی او این به میراث بنگریم. اومانیسم شاید تنها واژه یا پسوند «ایسم» بود که ادوارد سعید با آرمان های سرکش خویش، پذیرای آن بود.

کتاب، ترکیبی است از جستارهای سیاسی، اشکالات زندگی نامه ای، بررسی های فرهنگی، تلمیحات تاریخی و مذهبی خاورمیانه ای، رویارویی با اندیشه تو محافظه کاران آمریکایی، مخالفت با طراحتی جنگ و کشتار در لیبی، پیشگیری از تروریسم، استدلال های تازه و متعقباته درباره سرزمین محبوبش فلسطین، اندوه در تبعید و آوارگی در پلمه مصرف و سرمایه، اندیشه سازی و بی اندیشه سازی همگانی توسط رسانه های جمعی، ادا کردن حق مطلب درباره آرمان شهرهای فرهنگی امروزی و به ویژه دانشگاه های آمریکایی و از همه بالاتر، پرداختن مثال زدنی به نقد ادبی.

آکول بیلگرامی، استاد فلسفه در دانشگاه کلمبیا و سرپرست کتابهایی با دوزنمایه فلسفی، علاوه بر پیشگفتارهای توأم با اندوه که در مرگ ادوارد سعید نگاشته و ترجمه آن در ابتدای کتاب حاضر آورده شده، به صورتی ویژه نظر خود را درباره این کتاب در حاشیه آورده است: «در تغییری ریشه ای و از نظر سیاسی به شدت تهاجمی شده، فضایی که آمریکا - و به درجانی متفاوت بقیه جهان - را پس از یازده سپتامبر ۲۰۰۱ فراگرفته است، مسئله فرهنگ های متکثر گوناگون که بتوانند هماهنگ و خلاق در کنار یکدیگر همزیستی مسالمت آمیزی داشته باشند چیزی در حد داستان های شگفت می نماید. آیا در این زمانه دشمنی ها و هجوم ها و پرخاش های بی حساب مردم سالاری، ارزش های انسان گراییانه چیز بی ربطی هستند؟ آیا این همه، خیال پردازی های آرمانشهر گراییه است یا آنکه بیش از همیشه ضرورت و فوریت پیدا کرده اند؟»

سعید که عمری دلبستگی به اومانیسم را پشت سر گذاشته، به گفته بیلگرامی معتقد است که «خودآگاهی هنوز هم بالاترین دستاورد انسان است و هدف واقعی اومانیسم هم همین است». اما ادوارد سعید در عین حال بر آن است که خودآگاهی، بدون انتقاد از خود بدون آگاهی حاصل از مطالعه و تجربه ورزی درباره سایر آدمها، سنتها و اندیشه ها، امری دست نیافتنی است و بی در اندیشه می گویند: «بر اساس نظر سعید بحران اومانیسم، مبتنی بر درک ناصحیحی است که معتقد است اختلافی بر طرف ناکردنی میان سنت های موجود و پیچیدگی جهان در حال تحول، وجود دارد».

در عین حال چنین اعتقادی عاجز از آن است که درک کند که متفکران جزم گرای امروزی همان افلابیون دیروزی اند و البته سرشت آدمی است که می برسد آرام نمی گیرد و دگرگون می سازد. سعید مدعی است: «تا زمانی که خود آگاهی را با انتقاد از خود تکمیل نکنیم، ما در حقیقت تا زمانی که ندانیم که خود آگاهی با انتقاد از خود است که ساخته می شود. اومانیسم و جلوه های علمی آن هنوز در افاق مشاهده نمی شود».

از نخستین گفته های کلاسیک تا نظریه های فرانت های موجود زمان ما، دو عنصر فراگیر کلی در آموزه های گوناگون اومانیسم جای خود را حفظ کرده اند، که در یک بازنگری می توان این دو عنصر را دو قطب مشخص اومانیسم نامید: یکی سودای این دلد که ویژگی یا ویژگی هایی پیدا کند که آنچه را انسانی

است مجزا سازد، هم مجزا از طبیعت یعنی آنچه منوم طبیعی آن را مورد بررسی قرار می دهد، و هم کنار گذاردن آنچه فوق طبیعت و فراسوی حس و استعلاست است. چیزهایی که حاجت طلبی های یزدان شناختی یا ماوراءطبیعی می محض آن را پیگیری می کنند قطب دیگر، قطب اشتیاق به هر آنچه انسانی است، به هر آنچه انسان در هر جا بتواند آن را بیابد و هر چه بیشتر از حضور تنگ نظری های پرزرق و برق حاضر به دور باشد.

قابل ذکر است که دو مقاله سعید در این کتاب، بیشتر از بقیه پیش سینه ای دارند یکی در باب بازگشت به فیلولوژی (زبان شناسی تاریخی) که پیشهاد سعید این است که کلاسیک ها را می باید از هر نظر با همه صدر بیشتری خوانند؛ زیرا به قول بیلگرامی «کلمات تنها نشانه های خنثی و منفعلی نیستند» و سعید آنها را کارگزاری فعال در تغییرات تاریخی و سیاسی می داند، و دیگری مقدمه سعید بر آخرین چاپ اثر معروف او بریخ است که با آنکه غالب آثار به اصطلاح «ولتر مدرن» نقد به فارسی ترجمه شده، مثل بسیاری از دیگر آثارهای پایه ای رشته های نظری، هنوز به فارسی در نیامده است.

بیلگرامی در پیشگفتار خود معتقد است: «با ملاحظه ظهور مسئولیت های بیشتر روشنفکران و نویسندگان در دنیایی که به صورتی فزاینده از تسلط درونی آن با اجزایش بیشتر می شود، ادوارد سعید با انتخاب اثری در نقد ادبی که پس از پنجاه سال همچنان دوام آورده و در دنیایی که نظریات نقد ادبی مدرن، دسته دسته، به فراموشی سپرده می شود، هنوز مورد استناد، ارجاع و تدریس است، کاوش در تأثیر و ماندگاری آن را موردی قانع کننده جهت تکامل اندیشه اومانیستی معرفی می کند».

میراث روشنفکرانه ادوارد سعید اساساً میراثی سیاسی به شمار می رود، به خاطر شهامت فوق العاده سیاسی اش، به خاطر آنکه در راه اهداف آزادی فلسطین بی در پی دل شجاع او در هم می شکست، به علت آنکه بسیاری از آثار مشهور و شناخته شده اش پیگیر اندیشمندانه مضامین و مبارزه جوی های سیاسی از این دست است. و از آنجا که این همه در نثری بهمان می شود که نیروی برانگیزنده اش به نمایش گذاشتن کنش سیاسی است؛ در دیدگاه پژوهش های دانشگاهی نیز میراث روشنفکرانه او سیاسی خواهد بود».

اما کتاب حاضر، آخرین کتاب کاملی که او نوشته است، به ما اجازه می دهد که در زمینه فلسفی گسترده تری، در اندیشه اومانیستی او به این میراث بنگریم. ادوارد سعید در بیان دیدگاه خود درباره وقت پد مصائب پیش رو هشدار می دهد، مصائبی که در واقع هم اکنون هم بر سرمان سایه افکن شده است.

این کتاب، حاصل گفتارهای درسی سعید در دانشگاه کلمبیا است که نخست توسط «جانان کل» برای چاپ در نشر دانشگاهی کلمبیا تراک دیده شده بود و اکنون در رشته کتابهای «مضامین فلسفی» آن دانشگاه به زور طبع آراسته شده است. بررسی اجمالی احساسات مدنی و تصویر پردازی های متعهدانه سخنرانی های سعید، خود بخشی است عمیق و ساختارمند کتاب «اومانیسم و نقد دمکراتیک» به جز مقدمه، شامل پنج فصل با عناوین «فلسفه اومانیسم، دگرگونی مبانی نظری و علمی اومانیسم، بازگشت به فیلولوژی، مقدمه ای بر معاکات، اثر اریش اوپرباخ» است.

سه فصل اصلی این کتاب نخستین بار در ژانویه ۲۰۰۰ به عنوان یک رشته سخنرانی سالانه در دانشگاه کلمبیا، در سلسله میاحی که از سوی این دانشگاه و مرکز نشر دانشگاهی آن درباره جنبه های فرهنگ آمریکایی برپا گشته بود، ایراد شد. دعوت اصلی از سوی رئیس دانشگاه، جانان کل، صورت گرفته است. بررسی اجمالی احساسات مدنی و تصویر پردازی های متعهدانه سخنرانی های سعید، خود بخشی عمیق و ساختارمند است. کتاب هر چند بسیار مختصر است، اما ساخت گشاده و آموزنده است.